

De zwarte specht

foto Andreas Eichler / Wikipedia

helpen zonder spijt te krijgen

In een aantal Nederlandse natuurgebieden is het de bedoeling om het aantal zwarte spechten op Natura 2000-niveau te krijgen. Dit instandhoudingsdoel wordt hier echter meestal niet gehaald. En dus stokt de vergunningverlening rondom die gebieden. De vraag is dus met welke maatregelen de beheerders kunnen zorgen voor meer zwarte spechten.

— Theo Verstrael (Sovon Vogelonderzoek Nederland), Arnold van den Burg (Stichting BioSFeer), Marijn Nijssen (Stichting Bargerveen) & Wolf Teunissen (Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Links: Vrouwtje zwarte specht
Onder: Jonge zwarte spechten
liggen klaar om te worden
onderzocht.

> De vérdragende contactroep en de luide balstroep van de zwarte specht zijn graag gehoorde geluiden in de bosgebieden. Deze soort heeft zich dankzij naald- en loofhoutbossen uit begin twintigste eeuw kunnen uitbreiden en broedt nu in alle zandprovincies. Vijf Natura 2000-gebieden zijn mede aangewezen op de aanwezigheid van broedende zwarte spechten. Hier geldt dus een kwantitatief instandhoudingsdoel, uitgedrukt in een minimum aantal broedparen. En daar wringt de schoen: in diverse gebieden wordt deze doelstelling niet gehaald, al is het soms nipt. Omdat bij vergunningsaanvragen voor ruimtelijke ingrepen getoetst moet worden of er sprake kan zijn van significante negatieve gevolgen op belangrijke natuurwaarden en deze soort niet het instandhoudingsdoel haalt, kunnen nauwelijks vergunningen worden afgegeven.

De provincies Gelderland, Noord-Brabant en Drenthe willen daarom weten met welke beheermaatregelen de aantallen broedparen van de zwarte specht structureel kunnen worden bevorderd. Recent zijn projecten gestart om deze kennis te ontwikkelen, maar op zeer korte termijn zijn 'no regret'-maatregelen nodig. Die maatregelen moeten de zwarte specht helpen maar tegelijkertijd niet negatief uitpakken voor andere doelsoorten. Kan de kwaliteit van de leefgebieden van de zwarte specht met dergelijke maatregelen beter op orde worden gebracht?

Ecologische eisen zwarte specht

Wat heeft een zwarte specht eigenlijk nodig in zijn leefgebied? Onderzoek in Nederland was tot nu toe beperkt, waardoor we de kennis vooral uit buitenlandse literatuur hebben moeten halen. Als je de inzichten uit het buitenland vergelijkt met die uit Nederland, dan lijkt het er op dat het dieet van zwarte spechten in het buitenland anders is dan het dieet van de Nederlandse zwarte spechten. Zo lijkt het er op dat de zwarte spechten hier veel keverlarven eten, vooral van in hout levende boktorren. Ze eten ook mieren, maar minder dan op basis van buitenlands onderzoek gedacht. Onduidelijk is of dit altijd het geval is geweest of dat de spechten noodgedwongen weinig mieren eten omdat deze prooiën veel schaarser zijn geworden. Zowel in binnen- als buitenland moet het leefgebied voldoende groot zijn, want de actieradius van de soort is (ook in de broedtijd) enorm. Een met zender uitgerust mannetje bleek in het Drents-Friese Wold het hele noordelijke deel te gebruiken, een oppervlakte van ongeveer tien vierkante kilometer. Nestholten worden bij voorkeur uitgehakt in beuken waarbij er minimaal twee meter onder en boven de nestholte geen takken aanwezig mogen zijn, waarschijnlijk om predatie te voorkomen. Nesten kunnen ook in andere boomsoorten worden gemaakt, maar bij voorkeur met gladde stam en hoog. Overigens maken de spechten in hun leefgebied gebruik van verschillende holten dus niet iedere gebruikte holte is een nesthol.

Dilemma's

Decennialange hoge stikstofdepositie heeft grote negatieve gevolgen gehad voor de abiotiek in het droge zandlandschap met belangrijke consequenties voor planten en dieren. Waarschijnlijk is dit ook problematisch voor de zwarte specht maar het is nog onduidelijk hoe dat voor deze soort precies werkt. Wel zijn er aanwijzingen dat mierenpopulaties achteruit zijn gegaan als gevolg van verzuring en vermessing. Aan boktorren, een ander belangrijk bestanddeel van het dieet van de zwarte specht, is nog te weinig onderzoek gedaan om vast te stellen of stikstof een negatieve invloed heeft op de aantallen en variatie. Ook verstoring van het leefgebied voor de zwarte specht kan een rol spelen. Zwarte spechten broeden soms op tamelijk drukke plekken in het bosgebied – zoals in oude beukenlanen – maar foerageren kost veel tijd en hiervoor lijkt een hoge recreatiedruk ongunstig. Om het nog wat complexer te maken verschillen de beheerdoelen in de diverse leefgebieden van de zwarte specht. In Natura 2000-gebieden staan de natuurdoelen voorop en wordt het beheer daarop geoptimaliseerd. In het Drent-Friese Wold moeten stukken bos worden gekapt voor het

Foto: Marijn Nijssen

bereiken van de Natura 2000-doelen voor flora en vegetatie, maar dat betekent tegelijkertijd verlies aan habitat voor de daar levende zwarte spechten. In niet-Natura 2000-gebieden kunnen ook andere doelen spelen, zoals houtproductie. In dergelijke opstanden kunnen maatregelen voor de zwarte specht, zoals het uitblijven van dunningen, op gespannen voet staan met de realisatie van de andere doelen. Streven naar 'no regret'-maatregelen blijft dus altijd maatwerk, bepaald door terreinkarakteristieken zoals schaal, bossamenstelling en -structuur, relaties met andere ingelegen en aangelegen terreintypen en andere natuurwaarden.

No regret-maatregelen graag!

De onderstaande 'no regret'-maatregelen zijn op basis van expert judgement opgesteld door de onderzoekers die betrokken zijn bij het onderzoek aan zwarte spechten in Drenthe en Noord-Brabant in afstemming met enkele provinciale ecologen. Deze maatregelen zijn vervolgens voorgelegd aan de leden van het OBN-deskundigenteam Droog zandlandschap en op basis van hun commentaar aangepast. Leidraad is om het voedselaanbod en de structuurvariatie in naaldbossen te vergroten wat kan door:

- 1] Vergroten aandeel kwijnende bomen en dood hout door:
 - a. Bij dunning in naaldboutpercelen onderstandige naaldbomen (vooral grove den, douglas, fijnspar) te handhaven die dan op natuurlijke wijze kunnen sterven. Wegkwijnende naaldbomen – ook kleiner dan twee decimeter doorsnede – onder een gesloten kroonlaag vormen geschikte foerageerplekken voor de zwarte specht vanwege een hoge dichtheid aan houtbewonende keverlarven.
 - b. Niet weghalen van door storm, ziekte, concurrentie of andere (natuurlijke) oorzaken omgewaaide bomen.
 - c. Laten staan van dood hout.
 - d. Creëren van staand dood hout door het ringen van naaldbomen. Door op borsthoogte schors weg te halen en ondiep in te zagen gaat het afsterf- en afbraakproces langzaam en blijven deze bomen langer geschikt als foerageerplek voor zwarte specht. Ringen geclusterd uitvoeren (5 - 20 bomen per ha) in dicht bos of aan randen van kapvlaktes. Het resultaat van het ringen is een korte sterfteperiode van een à twee jaar met daarna een relatief korte periode van staand dood hout boven borsthoogte. Het wortel- en stamhout onder de zaagsnede blijft nog lang in trek bij boktorlarven. Geringde fijnspar en grove den zijn doorgaans al snel verrot, douglas is standvastiger vanwege de betere houtkwaliteit. Misschien is het een idee om bomen alleen deels te ringen in plaats van rondom om zo langdurig kwijnende bomen te realiseren. Vooral naaldboomsoorten komen voor deze maatregel in aanmerking omdat andere soorten, zoals Amerikaanse eik, ook in de stervensfase, veel minder inwonende fauna hebben dan genoemde naaldboomsoorten.

foto Martin Nissen

Links: het onderzoeken van de nesten van zwarte spechten vindt vaak op grote hoogte plaats.

- e. Bij oogst van bomen een aantal bomen (5-20%) niet bij de grond afzagen maar op borsthoogte, zodat zich in de stobbe boktorlarven kunnen ontwikkelen en de stobbe ook nog lang geschikt blijft als potentiële vestigingsplaats voor mieren.
- 2] Leefgebied voor bos- en renmieren creëren (en handhaven) door het maken van kleine kapvlaktes (0,2 - 0,3 ha) waar veel dood hout blijft liggen en zon op de bodem komt. Een 'rafelige', op het zuiden geëxponeerde bosrand is gunstig. Voor het creëren van open plekken in een gesloten bosopstand biedt de 'mozaïekmethode' perspectieven. Het is essentieel om hierbij rekening te houden met de aanwezigheid van belangrijke (potentiële) voedselbronnen voor de specht zoals dode stobben, nestkoepels van bosmieren en bomen in de nabijheid van die nesten (daarin foerageren de mieren). Uitgesproken voedselbomen voor mieren moeten worden gespaard. Klepelen of frezen is uit den boze.
- 3] De onder punt 2 genoemde maatregelen kunnen het best geclusterd worden uitgevoerd op oppervlaktes van 5 tot 10 ha, met gemiddeld een kapvlakte en twee ringlocaties per ha. Die zijn voor de vogels goed te vinden en dus efficiënt, en zijn voor de beheerder mooi te volgen.

Foto Marin Nijssen

Foto Marin Nijssen

Gaan die 'no regret' maatregelen ook echt werken?

De werking van geen van de hierboven beschreven maatregelen is voor de zwarte specht bewezen. Het anders omgaan met bosbeheer – het bevorderen van staand stervend en dood hout in plaats van de huidige houtoogst uit het bos voor energie uit biomassa – leidt vrijwel zeker tot een hoger voedselaanbod. Het is echter onzeker of dit voldoende is en of de kwaliteit van het voedsel voldoende is onder het huidige zeer hoge N-depositieniveau. Er zijn steeds meer aanwijzingen dat veel ongewervelden te kampen hebben met afnemende eiwitkwaliteit van hun voedsel als gevolg van verzuring en vermisting. Een effectief brongericht stikstofbeleid is het enige dat op termijn écht soelaas zal bieden. Gegeven het feit dat zo'n

beleid voorlopig op zich zal laten wachten, kunnen bovengenoemde maatregelen er mogelijk wel voor zorgen dat populaties van de zwarte specht tenminste op het huidige peil blijven. Zolang de structurele verbetering van de abiotische omstandigheden en daarmee de kwaliteit van het leefgebied uitblijft, is er weinig meer dat je kunt doen. Om te weten of de maatregelen effectief zijn, is het noodzakelijk om te monitoren. Dit kan door het volgen van de aantallen territoria, in combinatie met het zenderen van enkele vogels en de monitoring van belangrijke voedselitems zoals boktorlarven en mieren, gekoppeld aan een gedetailleerde beschrijving van de uitgangssituatie én de genomen maatregelen (in ruimte en tijd). Vooral voor deze gebiedsgebonden informatie is het vakmanschap van de lokale beheerder voor de nadere uitwerking minstens zo belangrijk.<

Theo.Verstrael@sovon.nl

ADVERTENTIE

RANOX
natuuraannemer

RANOX natuuraannemer werkt voor de natuur T 085 75 00 600 W www.ranox.nl